

OMAD VA OMADSIZLIK TUSHUNCHALARI HAMDA ULARNING KOGNITIV TALQINI.

Obidova Go'zalxon Ma'rufjon qizi
Andijon davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqola omad va omadsizlik tushunchalarining izohi, ularning lingvistik va kognitiv talqinini o'rganadi. Maqolada omad va omadsizlik tushunchalarining turli o'rinlarda izohlanishi, tildagi ifodalanishi, ularning leksik-semantik xususiyatlari hamda ijtimoiy kontekstdagi talqinlari tahlil qilingan. Maqola muvaffaqiyat, munosabatlar va baxtda omad va omadsizlikning roli haqida ma'lumotlar taqdim etadi, shuningdek bu tushunchalarni misollar orqali tushuntiradi.

Kalit so'zlar: omad, omadsizlik, kognitiv talqin, madaniyat, konsept, muvaffaqiyat, baxt, subyektiv talqin, ramziy belgilar.

Omad tasnifi. Omad tushunchasi insoniyat tarixida qadimdan muhim o'rin tutgan va turli madaniyatlar, dinlar va e'tiqod tizimlarida turlicha talqin qilingan. Bu tushuncha, kutilmagan baxtli hodisalar, taqdir yoki ilohiy iroda bilan bog'liq holda tushuniladi. Lisoniy antropologiya va semantika nuqtai nazaridan omadning turli tillarda qanday ifodalanishi va bu ifodalar orqali madaniy qadriyatlar, dunyoqarash va e'tiqodlar qanday shakllantirilgani muhimdir. Omadga bo'lgan e'tiqod insonlarning qaror qabul qilish jarayonlariga, xotira va e'tiqodlariga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, omad va omadsizlik tushunchalari turli madaniyatlar orasida qanday farqlanishi va umumiyliklarga ega ekanligini tahlil qilish, bu tushunchalarning inson psixologiyasi va jamiyatidagi o'rini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Omad tushunchasi va uning kognitiv talqiniga to'xtalishdan oldin kognitiv talqin nima ekanligiga oydinlik kiritish zarur. Kognitiv talqin – bu insonning ong va bilim jarayonlari orqali ma'lumotni qanday qabul qilishi, qayta ishlashini, tushunishini o'rganadigan nazariya. Omad tushunchasi birgina tarifga ega bo'lishi mumkin, lekin omad konsept sifatida har bir madaniyat, millat, jamiyat va individual shaxslar aroro turlicha anglanadi. Omad tavsifi tasodifiylik, ijobiy natija va subyektiv talqin bilan bog'liq. Omad tasodif sifatida talqin qilinganda, oldindan aytib bo'lmaydigan, nazorat qilish mumkin bo'lmagan hodisalarga aytiladi. Misol uchun, lotereyada yutuq chiqishi. Bundan tashqari, omad ijobiy natijalar bilan ham bog'lanadi, ishga suhbatdan muvaffaqiyat bilan o'tish omadning bir ko'rinishida sifatida namoyon bo'ladi. Subyektiv talqinda esa, omadning qabul qilinishi va talqini odamlarga bog'liq bo'lib, shaxsiy tajribalarga asoslanadi. Kimdir bir voqeani omad deb bilsa, boshqa biri tasodif deb hisoblaydi.

Omad - bu insonning nazorati ostida bo'lmagan, qulay yoki noqulay natijalarni belgilaydigan kuch yoki elementni nazarda tutadigan tushuncha. Bu ko'pincha tasodif,

omad yoki taqdir bilan bog'liq. Omad hayotning turli jabhalarida voqealar, imkoniyatlar va natijalarga ta'sir qiladi, deb ishoniladi. Odamlar o'zlarining tajribalari va e'tiqodlariga asoslanib, o'zlarini omadli yoki omadsiz deb bilishlari mumkin. Omad ko'pincha tasodifiy yoki oldindan aytib bo'lmaydigan hodisa sifatida qabul qilinadi. Ba'zi madaniyatlarda omad bilan bog'liq an'analar va xurofotlar mavjud, masalan, omadli tumorlar, marosimlar yoki e'tiqodlar. Muvaffaqiyat, munosabatlar va baxtdagi omadning roli munozarali mavzudir [1].

Omadning kognitiv tasnifi odamlarning tasodifiy hodisalarni va ularning nazorati ostida bo'lmagan natijalarni qanday qabul qilishini o'z ichiga oladi. U omadga bo'lgan e'tiqodimizni shakllantiradigan aqliy jarayonlar va fikrlarga qaratilgan. Asosiy kognitiv jihatlarga quyidagilar kiradi:

1. Atributsiya nazariyasi: Bu shaxslar hodisalar sabablarini qanday izohlashiga ishora qiladi. Odamlar ko'pincha ijobiy natijalarni o'zlarining qobiliyatlari va sa'y-harakatlari bilan bog'laydilar, salbiy natijalar esa omadsizlikka bog'lanadi. Aksincha, yaxshi natijalar ba'zan omad sifatida ko'rinishi mumkin, ayniqsa odam vaziyatni bevosita nazorat qila olmaganini his qilganda.
2. Nazorat illyuziyasi: Bu odamlarning voqealarga ta'sir qilish qobiliyatini ortiqcha baholash tendentsiyasidir. Misol uchun, kimdir oshiq tashlash kabi tasodifiy hodisaning natijasiga ta'sir qilishi mumkinligiga ishonishi mumkin, bu ularning harakatlariga ko'ra omadli yoki omadsiz degan fikrga olib keladi.
3. Tasdiqlash tarfkashligi: Bu kognitiv tarfkashlik omad haqidagi mavjud e'tiqodlarni tasdiqlovchi ma'lumotni afzal ko'rishni o'z ichiga oladi. Agar kimdir o'zini omadli deb hisoblasa, ular bu e'tiqodni qo'llab-quvvatlaydigan voqealarni eslab qolishadi va unga zid bo'lganlarni e'tiborsiz qoldiradilar.
4. Evristika: Odamlar ko'pincha tasodifiylikni anglash uchun aqliy yorliqlardan foydalanadilar. Masalan, "qimorbozning noto'g'riligi" - bu o'tmishdagi tasodifiy hodisalar kelajakdagi tasodifiy hodisalar ehtimoliga ta'sir qiladi degan noto'g'ri e'tiqoddir (masalan, tanga bir necha dumlardan keyin boshga tushishi "tufayli" deb o'ylash).
5. Shaxsiy konstruksiyalar: Bular omadni qanday qabul qilishini shakllantiradigan individual e'tiqod va tajribalardir. Misol uchun, odam natijalarga ta'sir qiladi deb o'ylaydigan omadli afsunlar yoki marosimlarga ishonishi mumkin.
6. Hissiy ta'sir: Omad qanday qabul qilinishida hissiyotlar muhim rol o'ynaydi. Ijobiy his-tuyg'ular omadga olib kelishi mumkin, salbiy his-tuyg'ular esa omadsizlikka olib kelishi mumkin. Ushbu hissiy javob yuqorida aytib o'tilgan kognitiv tarfkashliklarni kuchaytirishi mumkin [2].

Ushbu kognitiv jihatlarni tushunish odamlar nima uchun omadga ishonishlarini va bu e'tiqodlar ularning xatti-harakatlari va qaror qabul qilishlariga qanday ta'sir qilishini tushunishga yordam beradi.

Omadsizlik tasnifi. Omadsizlik kutilmagan va ko'pincha odamning nazorati ostida bo'lmagan baxtsiz yoki noqulay voqealarni anglatadi. Bu hodisalar odatda salbiy natijalar yoki oqibatlarga olib keladi. Omadsizlik tushunchasi madaniyatlarda keng tarqalgan va turli talqin va ta'sirlarga ega. Omadsizlikning asosiy elementlari

1. Baxtsiz va tasodifiylik:

- Omad ko'pincha tasodifiy va kutilmagan tabiati bilan ajralib turadi. Bu hodisalar, odatda, shaxsning bashorat qilish yoki oldini olish qobiliyatidan tashqarida.

2. Salbiy natijalar:

- Omadsizlikning o'ziga xos xususiyati shundaki, u salbiy yoki zararli oqibatlarga olib keladi. Bunga baxtsiz hodisalar, yo'qotishlar, muvaffaqiyatsizliklar yoki boshqa istalmagan natijalar kiradi.

3. Nazorat yetishmasligi:

- Odamlar ko'pincha omadsizlikni o'zlariga bog'liq bo'lmagan narsa deb bilishadi. Bu odamning harakatlari yoki ehtiyot choralariga qaramay, salbiy hodisalar hali ham sodir bo'lishini anglatadi.

4. Madaniy va ramziy belgilari

- Turli madaniyatlarda omadsizlik bilan bog'liq o'ziga xos belgilar va xurofotlar mavjud. Bular juda xilma-xil bo'lib, turli xil alomatlar, narsalar yoki harakatlarni o'z ichiga oladi [3].

Omadsizlik misollari:

- Tabiiy ofatlar: Zilzilalar, toshqinlar yoki bo'ronlar kabi jiddiy zarar va yo'qotishlarga olib keladigan hodisalar.

- Baxtsiz hodisalar: Avtohalokat, sirpanish va qulash kabi kutilmagan hodisalar.

- Shaxsiy muvaffaqiyatsizliklar: Ishni yo'qotish, moliyaviy qiyinchiliklar yoki muvaffaqiyatsiz munosabatlar kabi holatlar.

- Xurofotlar: Umumiy e'tiqodlarga ko'zgu sindirish, zinapoya ostida yurish yoki qora mushukning yo'ldan o'tishi omadsizlik belgisi sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.opentran.net/ozbek-ingliz-tarjima/omad.html>
2. Kahneman, D. Thinking, Fast and Slow, Farrar, Straus and Giroux, New York
3. Bandura, A. (1997). Self-Efficacy: The Exercise of Control. New York: W.H. Freeman and Company.